

ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА ЧРЕЗ КЛЪСТЕРИ – ПРАКТИКИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

Мария Иванова
Нов български университет, София

Резюме

В доклада се представят възможностите на клъстерите за оказване на влияние върху икономическото развитие на транс-граничните региони България–Румъния. В процеса на анализ, клъстерите се разглеждат като икономическо понятие – група от взаимосвързани фирми с еднаква стратегическа цел, и се описват техните предимства и недостатъци. Изследват се условията и факторите, които водят до повишаване на конкурентоспособността на регионите, чрез участие на български и румънски предприятия в клъстери. Използван е конкретен казус за да се представят трансграничните икономически тенденции и възможности за сътрудничество. Зеленият енергиен клъстер за възобновяема енергия в транс-граничния регион на Констанца–Добрич е пример за добра практика и възможност за коопериране. Проучването се фокусира върху дългосрочните перспективи за зелено бъдеще чрез клъстер и конкурентоспособността на района като единна територия без граници. Изследват се възможностите за създаване на иновативна среда за балансирано и устойчиво развитие на малките и средни предприятия за производство на възобновяема енергия в граничните райони в България–Румъния с центрове Констанца и Добрич. Като извод се извежда ролята на Зеления клъстер за стимулиране на съвместни действия между основните производители на възобновяема енергия за повишаване на икономическата привлекателност на региона и насърчаването на „зелено“ производство и потребление на енергия, което е най-устойчивият начин за използване на природните ресурси. Клъстерът служи като двигател и проактивен координатор на заинтересованите страни, допринася да се разяснят ползите от увеличаване на разпространението на възобновяемата енергия в региона.

Ключови думи: клъстер, транс-граничните региони, възобновяема енергия, устойчиво развитие на малките и средни предприятия.

Key words: cluster, cross-border regions, renewable energy, sustainable development of small and medium-sized enterprises.

JEL: L26, O13, Q01, Q20, Q42.

Увод

В статията се представят възможностите на клъстерите за оказване на влияние върху икономическото развитие чрез опазване на околната среда. Във връзка с това е използван конкретен казус – Зелен енергиен клъстер за възобновяема енергия в транс-граничния регион на „Констанца–Добрич“, като пример за добра практика и възможност за трансгранично сътрудничество. За база на проучването е използван репрезентативен извадков метод, който е приложен на база личен контакт за периода август – септември 2018 г. Предмет на анализа са условията и факторите, които водят до повишаване на конкурентоспособността на фирмите географски разположение в гранични региони чрез участието им в клъстер. В процеса на изследване е използвана комплексна методика, която включва анализ на научни публикации, наблюдение, интервю, сравнителен анализ, математико-статистически методи и др. Проучването се фокусира върху дългосрочните перспективи за зелено бъдеще чрез клъстер и конкурентоспособността на района като единна територия без граници.

1. Основни характеристики за клъстер

Клъстерите са „група от географски близко разположени компании и асоциираните към тях организации с определена дейност, свързани от общи черти и взаимодопълващи се“ [2]. Клъстерният подход води до създаването на мрежи от заинтересувани и технологично свързани фирми с цел да се постига по-ефективно концентриране на ресурси за подобряване на конкурентоспособността във възможно най-много сфери на дейност. Министерството на икономиката на Република България определя понятието клъстер като „географски свързана концентрация от сходни, взаимообвързани или допълващи се фирми с активни канали за делови взаимоотношения, комуникация и диалог, които ползват обща специализирана инфраструктура, пазари на труд и услуги и са изправени пред общи възможности за развитие и заплахи“ [3]. В Национална стратегия за развитие на научните изследвания до 2020 г. иновативните клъстери са дефинирани като „обединения между независими иновативни стартиращи предприятия, малки, средни и големи фирми, както и научни организации, тематично и географски обвързани и създадени с цел да развият иновативни дейности чрез активно сътрудничество, споделяне

на съоръжения, обмен на опит, знания и експертиза и по този начин допринасяйки за технологичния трансфер, кооперирането и разпространението на информация сред участниците на клъстера” [1].

В този смисъл Зелен енергиен клъстер „Констанца–Добрич” е обединение на представители на науката и образованието (Морския университет в Констанца), представители на местната власт (2 области с по 8 общини) и правителствата на Република България и Република Румъния, неправителствена организация (Сдружение „Бизнес Агенция Варна”, клон Добрич), бизнес организации, от трансграничния регион, свързани с индустрията на възобновяеми енергийни източници. Създаването му е провокирано от дългосрочните цели на Европа – да се намали зависимостта от внос на изкопаеми горива, както и емисиите на CO₂, без да се прави компромис с природата. Чрез клъстера се установява потенциала за устойчиво развитие на природосъобразен енергиен бизнес и на база приетите политики и нормативни документи се регулира процесът на участие и ангажираност на фирмите от региона за постигане на стратегическата цел на Европейския съюз – 20% задоволяване на енергийните нужди от възобновяеми енергийни източници до 2020 г.

2. Повишаване на конкурентоспособността на регионите чрез клъстери – условия и фактори

Изследвайки условията и факторите, които водят до повишаване на конкурентоспособността на регион Констанца–Добрич, чрез участие на български и румънски предприятия в Зелен енергиен клъстер за възобновяема енергия, се стига до извода, че:

Конкурентоспособността, се поражда от възможността на неговите членове да се кооперират в една мрежа и да реализират синергичен ефект. Това означава, че клъстерът не е механичен сбор от няколко фирми с общ интерес. Той е система с ясни връзки и зависимости. Елементите на тази система са фирми (производители, клиенти, доставчици, както и фирми от други индустриални сектори) и организации, които имат поддържаща функция (обучение и квалификация; услуги, свързани с въвеждане на иновации в енергийната индустрия; организации за реклама и промоции, изследователски институти; публична и държавна администрация и др.). Всички те си сътрудничат и са взаимнообвързани в условията на пазарна икономика, което определя взаимоотношенията в клъстера. Този специфичен клъстер подпомага повишаването на капацитета на региона за производство на електро-енергия от възобновяеми енергийни

източници. Обезпечават се възможности за местните общности сами да задоволяват потребностите си от електроенергия без да замърсяват и унищожават природата. Използва се регионалната концентрация като основна характеристика на участниците в клъстера и относителната близост на други икономически субекти, тъй като възникват допълнителни ефекти (например по-ефективно използване на квалифицирана работна ръка в транс-граничния регион на Констанца–Добрич, мултипликация на вече завоювани пазарни позиции и др.).

Основните ключови фактори, които са от решаващо значение за дългосрочната ефективност и за успешното развитие на клъстера са: дългосрочно участие и ангажираност на членовете му; устойчиво финансиране; динамика и управление на иновациите; фокусиране и разширяване на сектора; регионално развитие.

Ключов момент за целенасоченото развитие на клъстерите е тяхното управление, чиято основна цел е стимулирането на сътрудничеството с помощта на ускоряване на потока информация и осигуряване на необходимите ресурси и знания. Ефективното управление подпомага развитието на клъстера, не само в реализирането на дефинираната цел, но и с редица дейности като маркетинг и брендиране, стратегия за интернационализация, разрешаване на проблеми и т.н. Ролята и отговорностите на управлението на клъстера зависи от дейността и самите участници. Целта на всеки участник не е да постигане надмощие над останалите в клъстера, а постигне на максимална полза чрез сътрудничество. Това може да бъде реализирано, ако е разработена последователна дългосрочна стратегия, а самите участници са ангажирани и сътрудничат по между си. Затова се приема, че всички участници предефинират своите роли и се отказват от традиционните схеми на поведение. Важна роля за организацията и управлението на клъстерите, особено при иницирането, създаването и оценката на дейността на отделните участници и мрежи са координиращите звена на клъстера – т. нар. „клъстерни съвети” в лицето на регионалните и браншовите индустриални асоциации и камари. Тези съвети включват големите, малките и средните фирми, както и партньорите при извършването на услугите. На практика това всъщност е борд от експерти, които следят за точното изпълнение и постигане на целите и реализацията на дейностите в мрежата.

Принципно клъстерите се отличават от останалите форми на коопериране и връзки по това, че участниците в тях са обвързани чрез веригата на стойностите.

Клъстерът за зелена енергия представлява вертикална пресечна мрежа, създадена от различни и допълващи се фирми, отличаващи се със специализацията си в специфичен сегмент и с конкретно знание във веригата на стойностите.

Някои от съществените характеристики на регионалния клъстер са: тематична и пазарно-ориентирана близост (хоризонтално – еднакъв продукт и услуга: създаване и предоставяне на зелена енергия, вертикално – еднакви вериги за създаване на добавена стойност; географска териториална близост (бърза достъпност, лесна съвместна координация; добър обмен на информация и знания); достатъчен брой и гъстота на предприятия (критична маса); национален потенциал за реализация на зелената енергия и в този смисъл, от гледна точка на региона, експортен потенциал.

Изключително важна се явява съвместната дейност между правителствените и неправителствените организации, които работят заедно за успеха на клъстера, тъй като ефективните решения изискват сътрудничеството между различни държавни органи. Държавните институции играят важна роля на национално и местно ниво, тъй като насърчават и поддържат клъстерите. На секторно ниво значителна роля имат браншовите камари и регионалните асоциации, тъй като с тяхна помощ се събира и поддържа секторна и подсекторна информация.

3. Клъстерни практики за устойчиво развитие

Клъстерни практики в българската икономика се наблюдават след 2001 г., като предпоставки за тяхното развитие представляват агресивната конкурентна среда и целенасочената активна политика на държавните институции. Държавата разпознава клъстерите като инструмент за бързо икономическо развитие и започва да ги стимулира. Конкретните инструменти за държавно въздействие могат да бъдат обобщени в четири направления:

- национална и регионална политика – привличане на чуждестранни инвестиции на местно ниво; подпомагане на експортно ориентирани клъстери; организиране работата на регионалните държавни органи за подкрепа на клъстери;
- изходни параметри – създаване на специализирани програми за обучение и квалификация; изграждане на регионални научноизследователски центрове за технологично подпомагане на клъстери; разпространяване на специфична информация; подобряване на регионалната инфраструктура;

- пазарни условия – създаване на съвременни регулаторни стандарти; повишаване предвидимостта на бизнес средата; насърчаване на иновационното поведение; спонсориране на независимото оценяване и сертифициране на клъстер-продукцията;
- успоредно развиващи се и подпомагащи клъстерите производства – провеждане на политики по привличане към клъстера на нови предприятия – доставчици или производители на свързани производства.

Създадена е национална политика за развитие на клъстери, както и финансова и методологична подкрепа на съществуващите и потенциалните клъстери.

Клъстерите са важен аспект на стратегическото управление, тъй като създават възможности за повишаването на производителността и конкурентоспособността в национален и международен мащаб и насърчават иновациите в съответната област.

В края на миналото хилядолетие, „устойчивото развитие“ еволюира от теоретична перспектива към все по-важна обществена норма за развитието на света [5]. Новата парадигма за устойчиво развитие произтича от нарастващото осъзнаване, че околната среда се трансформира в безпрецедентен мащаб неблагоприятно за здравето и живота на хората и бъдещите поколения. Тя свързва екологичните проблеми с икономическото развитие и определя трите стълба на устойчивото развитие – икономическият растеж, развитието на обществото и защитата на околната среда [4].

В доклад за състоянието и опазването на околната среда приет през 2015 г. от Министерски съвет, се посочва, че най-неблагоприятно въздействие върху околната среда оказва потреблението на енергия и природни ресурс, при което се емитират вредни вещества в атмосферата, водите и почвите, и се депонират големи количества отпадъци. Секторът „енергетика“ от българската индустрия е източник на 74% от агрегираните емисии на парникови газове за 2013 г. според данни на Министерство на икономиката, енергетиката и туризма. Най-голям дял в емисиите парникови газове имат горивните процеси за производство на енергия – 67,3% от емисиите в сектора. Основна част от тях са въглероден диоксид – 96,8%. Тези индикатори показват, че регионите, в т.ч. и селското стопанство, чието развитие зависи от степента на промените в глобалния климат, ще спечели дългосрочно от развитието и използването на възобновяемите енергийни източници.

Концепцията за устойчиво развитие предвижда икономически растеж, който е в състоя-

ние да задоволи нуждите на съвременното общество от благосъстояние в дългосрочен план, без да лишава бъдещите поколения от възможността да задоволят своите нужди. Това е стремеж за политика и начин на живот на населението и преди всичко състояние на икономиката, при което се използват безотпадни технологии, залага се на използването на възобновяемите суровини, разчита се на рециклирането като целта е експлоатацията на природните ресурси да не променя параметрите, които влияят на човешкия живот. Изчислено е, че ако планът за енергийна ефективност на ЕС бъде изпълнен успешно, биха могли да се спестят около 1 000 евро на домакинство годишно, да се създадат около 2 милиона работни места и да се намалят емисиите от парникови газове със 740 милиона тона. Устойчивото развитие има различни аспекти – управленски, икономически, екологични, социални. Организационната стратегията за устойчиво развитие води до трайно конкурентно предимство, което гарантира успех в дългосрочен план. В този смисъл, стремежът към повисоки икономически резултати в съчетание със силно мотивиран и ангажиран персонал, при запазване на благоприятни условия за труд и опазване чиста околната среда са естествен фактор на конкурентоспособна и жизнена организация.

Използването на възобновяема енергия осигурява нови източници на приходи, възможности за нови работни места и бизнес, иновации в продукти, практики и политики в регионите. Във всички форми на прилагане и изграждане на технологиите на възобновяемите енергийни източници съществуват елементи на иновации, свързано със специфично знание, което се изисква в целия процес. След като участниците се специализират и натрупват все по-богат опит и умения в новата енергийна индустрия, капацитетът им да учат и да правят нововъведения също се увеличава. Възобновяемите енергийни източници осигуряват на регионите и отдалечените селски райони сами да произвеждат енергия на достъпни цени, а не да внасят конвенционална енергия отвън. Генерирането на надеждна и евтина енергия води до икономическо развитие на регионите. Използването на технологиите за възобновяема енергия има принос в три области: енергийна сигурност, смекчаване на климатичните промени и икономическо развитие (в областта на селското стопанство, пазара на труда и услугите за поддръжката на съоръженията).

Зеленият енергиен клъстер развива граничния регион между Румъния и България, като използва природните ресурси по устойчив начин. Той планира и подпомага експлоатацията на

възобновяемите енергийни източници, чрез обща стратегическа пътна карта; обща база от данни с основните участници; общ център с единна комуникационна и информационна система за трансфер на ноу-хау; осигурява устойчиви благоприятни условия в трансграничния регион за подпомагане на контролирания ръст на индустрията; увеличава потенциала за използване на зелена енергия от местните производства, като обединява компетенции, опит, знания и ресурси от България и Румъния. По този начин се използва отличния потенциал за производство на вятърна енергия и се преодоляват хаотичния, екологично-враждебен, регионално небалансиран и лишен от визия ръст на производството на възобновяема енергия в трансграничния регион Добрич–Констанца. Изследванията и оценката на потенциала на региона показва, че не бива да се разчита основно на вятърната енергия, защото това ограничава използването на други възобновяеми енергийни източници като слънце и биомаса.

Като извод се извежда ролята на Зеления клъстер за стимулиране на съвместни действия между основните производители на възобновяема енергия за повишаване на икономическата привлекателност на региона и насърчаването на „зелено“ производство и потребление на енергия, което е най-устойчивият начин за използване на природните ресурси.

Клъстерът служи като двигател и проактивна координатор на заинтересованите страни, допринася да се разяснят ползите от увеличаване на разпространението на възобновяемата енергия в региона.

Заклучение

В условия на по-високата степен на несигурност, е благоприятно за фирмите да се обединяват в клъстери. Разширеният обхват на участниците посредством техните ресурси дава възможност за експериментиране, гъвкавост и използване на различни комбинации от партньори, без да се поема пълната тежест на разходите. По-големият обхват на тяхната съвместна дейност създава по-голяма иновативност и по-големи възможности за увеличаване на конкурентоспособността. Клъстерите, като самоорганизираща се производствена система и сътрудничество, чрез вертикални или хоризонтални „вериги, носят допълнителна добавена стойност на отделните участници. Клъстерите не са само инструмент за партньорство между отделни бизнес единици, а широка платформа за ефективно управление и подобряване на цялостната среда. Техният фокус е върху опазването на природните ресурси, развитието на образователните институции, конкурентната и коректна

бизнес среда. Те са ключов фактор за подобряване на производителността, за насърчаване на иновациите и за подобряване на конкурентоспособността на икономиката.

Ползите от иновациите не са ограничени до оригиналния новатор, от собствената си природа производството на иновациите създава разпространение на знания, които позволяват на други фирми да се възползват от първоначалния иновация по отношение на повишаване на производителността. По този начин се създава основа за икономически растеж и просперитет.

Световната политика е обърната към клъстерната политика, тъй като се осъществява промяна на приоритетите от макро към микроикономическо ниво и съответно проблеми. Много усилията на микро ниво, свързани с партньорства между частния сектор, университети и други институции, дават положителни резултати на макро ниво. Клъстерите организират тези усилия чрез ефективни инициативи, като осигуряват плодородна почва за иновации.

Благодарност

Авторът на статията благодари на екипа на Бизнес агенция Варна за предоставената възможност да участва в дейностите на проекта за създаването на Зелен енергиен клъстер „Констанца–Добрич“.

Литература

1. *Национална стратегия за развитие на научните изследвания в Република България 2020*. [<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=708>].
2. Портър, М. *Конкурентното предимство на нациите*. Изд. „Класика и стил”. София. 2004. стр. 204.
3. *Създаване и управление на клъстери*. Сдружение БИКЦ – Сандански. [http://bicc-sandanski.org/enterprise-europe-network/component/option,com_docman/task,doc_download/gid,146/Itemid,11/lang,bulgarian/].
4. Hopwood, B., Mellor, M., O'Brien, G. Sustainable development: Mapping different approaches. *Sustainable Development*. 13. 2005, pp. 38–52.
5. Keiner, M. *History, definition(s) and models of 'sustainable development'*. ETH - Swiss Federal Institute of Technology. Zurich. [<https://doi.org/10.3929/ethz-a-004995678>].

INCREASING COMPETITIVENESS THROUGH CLUSTERS – PRACTICES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Mariya Ivanova
New Bulgarian University, Sofia, Bulgaria

Abstract

The report presents the possibilities of clusters to influence the economic development of Bulgaria–Romania cross-border regions. In the process of analysis, clusters are seen as an economic concept – a group of interconnected companies with the same strategic goal, and their advantages and disadvantages are described. The conditions and factors that increase the competitiveness of the regions through the participation of Bulgarian and Romanian enterprises in clusters are studied. A concrete case has been used to present cross-border economic trends and cooperation opportunities. The Green Energy Cluster for Renewable Energy in the Trans-Border Region of Constanta–Dobrich is an example of good practice and an opportunity for co-operation. The study focuses on the long-term prospects for a green future through a cluster and the region's competitiveness as a single territory without frontiers. The opportunities for creating an innovative environment for balanced and sustainable development of small and medium enterprises for renewable energy production in the border regions in Bulgaria–Romania with Constanta and Dobrich centers are explored. In conclusion, the role of the Green Cluster is promoted to stimulate joint action among major renewable energy producers to increase the region's economic attractiveness and promote green production and consumption of energy, which is the most sustainable way to use natural resources. The cluster serves as a proactive and proactive stakeholder coordinator, contributing to clarifying the benefits of increasing the distribution of renewable energy in the region.